

Гладченко І. В., Супрун М. О.

**Формування
духовнозберезувальної
компетенції в дітей з порушеннями
психофізичного розвитку в умовах
дошкільного корекційно-
розвивального простору**

«Не забороняйте їм приходити до Мене!» — напишіть собі ці слова на стіні, вихователі дітей, і читайте щоразу, коли підходите до виконання своїх обов'язків! Самі не забороняйте дітям іти до Христа і дивіться уважно, щоб ніхто не зводив їх із цього шляху. Пам'ятайте, що на вас покладається відповідальність за цілісність цієї отари Христової. Але цього мало — не забороняти; на вас покладено більш високий обов'язок: ви повинні вести своїх вихованців до Христа.

Іоанн Златоуст

На всіх етапах свого життя Православна Церква відзначається милосердям до знедолених людей. Саме тому цілком природним є те, що до дітей з певними особливостями фізичного та психічного розвитку завжди по-батьківському ставляться як служителі Церкви, так і всі православні миряни. Пізнання проблем іншої людини налаштовує нас, вірян, не лише на щире допomoгу їй у подоланні страждань, а й на переосмислення бачення свого власного буття.

Особливо обнадійливим фактом подальшого ствердження православної моралі є звернення вітчизняних учених у галузі корекційної педагогіки та психології до розробки засад формування духовнозберезувальної компетенції в дітей із порушеннями психофізичного розвитку в умовах дошкільного корекційно-розвивального простору на засадах христоцентризму.

Соціальна ситуація розвитку, особливості культури, конкретні умови забезпечення особистісно-духовного зростання, здорової життєдіяль-

ності та безпеки дитини детермінують рівень її соціального, духовного та психофізичного розвитку. Акцент на аспекті цілеспрямованої, регульованої зміни духовно-моральних, оздоровчих кондицій дитини з розумовою відсталістю визначає специфіку духовно-культурного напрямку сучасної спеціальної дошкільної освіти дітей зазначеної категорії.

Зміна структури системи дошкільної освіти підтверджується сучасними інноваціями держави в розширенні спектру різних типів, видів і профілів дошкільних закладів а також переглядом критеріїв формування контингенту дошкільного закладу, зокрема, широким запровадженням інклюзивної форми освітнього процесу.

Період дошкільного дитинства характеризується бурхливим зростанням та підвищеною чутливістю до впливів природного й соціального середовища, в тому числі до реабілітаційних, профілактичних і духовно-оздоровчих заходів. Також на цей період припадає початок соціалізації, духовного спрямування. Встановлюються зв'язки з провідними сферами буття — світом людей, природи, предметним світом; відбувається становлення характеру, формуються базисні якості особистості (мислення, пам'ять, увага, уява, мовлення) та життєва компетентність, закладається духовно-моральна основа особистості.

У зв'язку з цим виникає потреба в переосмисленні концептуальних підходів до формування духовнозбережувальної компетенції дітей із порушеннями інтелектуального розвитку; в перегляді основних завдань і змісту духовного-етичного виховання у спеціальних дошкільних установах.

Сучасні зміни в системі дошкільної освіти знаходять своє відображення у змісті корекційно-розвивального навчання дітей з вадами здоров'я. Це виявляється у прагненні фахівців і дослідників до пошуку варіативних програм, у використанні інноваційних технологій корекційного навчання та виховання тощо.

На сьогодні співробітниками лабораторії олігофренопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України розроблено Концепцію спеціальної дошкільної освіти для дітей із розумовою відсталістю (авторський колектив: Г. Блеч, А. Висоцька, І. Гладченко, Н. Макаруч, Г. Мерсіянова, О. Мякушко, С. Трикоз, О. Чеботарьова)¹. У представленому матеріалі простежується особистісно орієнтована та корекційно-оздоровча спрямованість дошкільної освіти, що обумовлює створення в дошкільному закладі умов для виховання культурної (духовно-етичної), соціально-адаптованої особистості, базисними цінностями якої виступають людина та її здоров'я (духовне, фізичне, соціальне).

¹ Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: зб. наук. праць / за ред. Т. В. Сак // Збірник наукових праць: тематичний випуск «Концепція дошкільної освіти дітей з розумовою відсталістю». Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. Вип. 8. 138 с.

Провідний змістовий напрям державної політики в галузі освіти проголошує свободу віросповідання. Ніхто не може змусити дитину вірити, і так само ніхто не може заборонити їй пізнавати основи релігії. Право вивчати чи не вивчати релігію реалізується дитиною за бажанням її батьків, отже, православний спосіб життя дитини, започаткований у сім'ї, потребує підтримки та духовного насичення.

Очевидно актуальним є питання впровадження в освітній процес спеціальних дошкільних установ технології формування духовнозбережувальної компетенції в дітей із порушеннями психофізичного розвитку.

Під духовнозбережувальною компетенцією слід розуміти здатність дитини до духовного зростання, накопичення та збереження духовності, доброти; готовність протистояти злу; здатність дотримуватися елементарних норм християнської етики та поведінки (формування навичок соціально-духовної взаємодії); готовність піклуватися про власне духовне та фізичне здоров'я. Духовнозбережувальна компетенція відображає предметно-діяльнісну складову загальної духовно-оздоровчої освіти та має забезпечувати комплексне досягнення її цілей.

Теоретико-методологічну основу духовнозбережувального компетентнісного підходу складають: філософська ціннісна концепція духовності (Р. Апрусян), праці, присвячені розумінню сутності духовності як ствердження вищих моральних цінностей (В. Баранівський, Л. Буєва, М. Каган, С. Кримський, В. Мурашов), етична концепція духовності (Л. Гребенкіна, Е. Ільєнков, К. Крутій, О. Уєдов та ін.); праці, присвячені визначенню закономірностей та рушійних сил психічного розвитку дитини дошкільного віку, розвитку особистості (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); психологічні концепції, що розкривають провідну роль спілкування в розвитку особистості дошкільника (М. Лісіна, Б. Ломов та ін.); теорії в галузі провідної діяльності (Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Леонтьєв та ін.); теорії в галузі соціалізації та морального виховання (Н. Виноградова, А. Висоцька, Т. Маркова, В. Нечаєва, М. Супрун та ін.); праці та теорії в галузі духовно-морального виховання (Т. Грибоєдова, П. Дженкінс, Л. Кокуєва, В. Ширшов та ін.), особистісно-діяльнісного підходу (А. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), особистісно орієнтованого підходу² (Н. Алексєєв, І. Бех, Е. Зеєр та ін.), гуманістичного підходу (В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), компетентнісного підходу в освітньому процесі³ (Н. Бібик, І. Зимня, А. Маркова, О. Савченко, А. Хуторський, С. Шишов та ін.); досвід роботи навчально-виховного комплексу «Школа І ступе-

² Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / Іван Бех // Міжнародні науково-практичні читання. Київ, 20–21 листопада 1996. К., 1996. С. 124–125.

³ Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: «К. І. С.», 2004. 112 с.

ня — дошкільний заклад № 15» м. Придуки з впровадження гурткової діяльності духовно-морального спрямування «Гармонія душі»⁴.

Серед сучасних педагогів аспект духовності, духовного розвитку знайшов своє відображення в дослідженнях Г. Авдіянц⁵, В. Гоашука, І. Карпенка, В. Оржеховської, О. Сухомлинської⁶, Т. Ротерс, Г. Шевченко⁷, П. Щербаня та ін.

Слід зазначити, що формування духовнозбережувальної компетенції в дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку відбувається під час цілеспрямованого корекційно-виховного впливу та базується на ідеях Л. Виготського щодо соціальної ситуації розвитку, використання збережених можливостей і зон найближчого розвитку дитини.

Основою до реалізації зазначеного напрямку виступають класичні й інноваційні підходи, що ґрунтуються на загальних і специфічних принципах особистісно орієнтованої освіти у християнських традиціях⁸:

1. Принцип христоцентризму:

— сприяє, з метою розкриття образу Божого в душі дитини, стимулюванню та заохоченню у дітей моральної роботи над собою (бажання розрізнати добро та зло, робити добрі справи тощо);

— забезпечує емоційність сприйняття під час читання біблійних сюжетів.

2. Принцип любові:

— сприяє в процесі активного слухання розповіді про земне життя Ісуса Христа покращенню у дітей розуміння виразу «Бог є любов»;

— регламентує «ставлення з любов'ю» (християнську емпатійність, турботу про ближнього, співпереживання в радості та в горі тощо) педагогів до дітей, співробітників і батьків, дітей до однолітків, батьків і вихователів;

— сприяє вихованню у дітей почуття любові до навколишнього світу, себе, ближнього (години духовно-етичного спілкування, виставки, сімейні читання, сімейне дозвілля тощо).

⁴ Крутії К. Л. Духовно-етичне становлення старших дошкільників: сутність і особливості / К. Л. Крутії // Пріоритетні напрями роботи дошкільної освіти. Запоріжжя: ТОІЗ «ЛПС», 2007. 72 с.

⁵ Авдіянц Г. Г. Формування духовних потреб молодших школярів: автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Г. Г. Авдіянц. Луганськ, 2001. 21 с.

⁶ Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О. В. Сухомлинська. К.: Всеукраїнський фонд «Добро», 2006. 44 с.

⁷ Шевченко Г. П. Духовність і цінності життя / Г. П. Шевченко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Зб. наук. праць. Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2004. Вип. 5. С. 3–15.

⁸ Азбука нравственного воспитания: пособие для учителя / [под ред. И. А. Каирова, О. С. Богдановой]. М.: Просвещение, 1997.

3. Культуровідповідний та краєзнавчий принцип:

— сприяє формуванню та відродженню сімейних християнських традицій відповідно до цінностей, норм і особливостей національної культури;

— сприяє душевному та духовному розвитку особистості дитини, створенню культурного середовища (сприятливого психологічного клімату) в групі;

— забезпечує накопичення чуттєвого досвіду (творче оточення, проведення екскурсій на природу, відвідання музеїв, храмів, бесіди з представниками духовенства).

4. Принцип індивідуального підходу:

— регламентує врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, диференційований підхід (педагог-дефектолог пропонує завдання різної складності для виконання, модифікує (спрощує) їх у разі необхідності, надає можливість вихованцям задовольняти власні пізнавальні інтереси);

— забезпечує продуктивну взаємодію з батьками (під час бесіди з батьками педагог-дефектолог радиться щодо вибору корекційно-педагогічних методів і впливів на дитину).

В процесі розробки змісту корекційно-виховної роботи з формування духовнозбережувальної компетенції в дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку слід спиратися на розуміння особистості дитини з урахуванням закономірностей її психічного розвитку та провідного виду діяльності; необхідності визначення в умовах спеціальної організації виховного простору ступеня корекційного впливу на розвиток дитини залежно від характеру, часу виникнення порушення та глибини ураження; доцільності проектування віддалених цілей і результатів виховання та розвитку з відповідним змістовим, технологічним і матеріальним забезпеченням⁹.

Організація взаємодії з конкретною дитиною в зоні її найближчого розвитку являє собою певні варіативні поєднання, оскільки характер освоєння культурного, соціально-духовного змісту в дітей різний (темпи, способи, міра).

У кожній із позицій та їхньому поєднанні в корекційно-розвивальному процесі необхідно враховувати відомі нині певні механізми розвитку дитини та їх взаємозв'язок:

— опора на активність дитини та створення для неї «ситуацій вибору» як одного з механізмів саморозвитку¹⁰;

⁹ Висоцька А. М. Теоретичні засади змісту виховної роботи з соціального розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку / Алла Висоцька // Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: збірник наукових праць / За ред. Т. В. Сак. К., 2012. Вип. 7. 190 с.

¹⁰ Выготский Л. С. Собрание сочинений. Детская психология. М., 1984. Т. 4. 745 с.

- розвиток дитини на основі наслідування зразків поведінки та діяльності;
- урахування та педагогічне забезпечення значущості, особистісного сенсу для дитини того чи іншого корекційно-освітнього змісту¹¹;
- емоційно-насичена взаємодія, «емоційне зараження»¹²;
- забезпечення новизни вражень тощо.

З метою успішної реалізації корекційно-виховного напрямку з формування духовнозбережувальної компетенції педагогу-дефектологу необхідно визначати та максимально враховувати потреби всіх учасників даного процесу (батьків, дітей, педагогів та ін.), заздалегідь обговорювати заплановані заняття, готувати необхідні практичні та дидактичні матеріали, посібники (Біблію у викладі для дітей, ікони, репродукції відомих картин художників на теми створення світу, слайди, відеофільми, періодичні православні видання, що публікують різні дитячі розповіді, казки, вірші, ігри-саморобки, пісні тощо).

Таким чином, узагальнення викладеного матеріалу дозволяє зробити висновок, що реалізація напрямку з формування духовнозбережувальної компетенції в дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку забезпечує:

- 1) формування духовності дошкільнят за допомогою літератури, засобів масової інформації;
- 2) формування уявлень про норми поведінки християнина засобами ігрової та практичної діяльності;
- 3) розвиток естетичного сприйняття шляхом ознайомлення дітей із елементами православної культури (архітектурою, іконописом, святами);
- 4) виховання в дітей дошкільного віку дбайливого ставлення та почуття благоговіння до святинь;
- 5) формування сімейних цінностей у дітей, християнського ставлення до батьків, близьких, рідного краю, природи, Батьківщини;
- 6) прищеплення любові до традицій родини;
- 7) формування потреби в здоровому способі життя, прищеплення навичок відповідальності за власне здоров'я, профілактика шкідливих звичок;
- 8) розвиток потенційних здібностей дітей;
- 9) створення соціальних і матеріальних умов для духовного розвитку особистості дошкільняти.

Як бачимо, духовно-оздоровче виховання є невід'ємним компонентом спеціальної дошкільної освіти дітей з порушеннями психофізично-

¹¹ Выготский Л. С. Собрание сочинений. Детская психология. М., 1984. Т. 4.

¹² Смирнова Е. О. Детская психология: учебник для вузов / Е. О. Смирнова. СПб.: «Питер», 2009. 304 с.

го розвитку, однією з умов їхнього соціокультурного розвитку. Духовно-оздоровче виховання сприяє вирішенню завдань успішної соціалізації та духовно-особистісного зростання дошкільнят шляхом формування в них духовнозбережувальної компетенції.

Разом із посиленням уваги до налагодження науково-виваженого корекційно-розвивального процесу в спеціальних дошкільних закладах освіти з питань формування духовності дитини своє вагомє слово має сказати й недільна школа. Саме в умовах колективу учнів недільної школи дітям із масових і спеціальних дошкільних закладів освіти за допомогою педагогів і батьківської спільноти закладаються моральні основи людського буття.

Виходячи з цього, проблема пошуку та вибору педагогічної стратегії духовно-оздоровчого виховання дітей дошкільного віку в умовах спеціального дошкільного закладу потребує подальшого системного аналізу, концептуального осмислення, розробки та запровадження технології формування духовно-моральних основ особистості дитини дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку (формування духовнозбережувальної компетенції, розвиток духовно-етичної сфери, когнітивних процесів, формування уявлень про душу, духовно-моральні цінності, якості, усвідомлення християнсько-моральних норм поведінки тощо). Це, у свою чергу, сприятиме утворенню цілісного педагогічного уявлення стосовно зазначеного напрямку спеціальної дошкільної освіти та підвищенню ефективності процесу ранньої соціалізації шляхом формування духовнозбережувальної компетенції в дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах дошкільного корекційно-розвивального простору.